

Bu çalışma, 5–9 Eylül 2012 tarihleri arasında İzmir Karaburun’da düzenlenen

“**kapitalizmin kısılcacında doğa – toplum – teknoloji**” temalı

7. Karaburun Bilim Kongresi’nde sunulmak üzere hazırlanmıştır.

Kongre sırasında bildiriye dinleyenlerin önceden okumuş olarak tartışmalara katılabilmesi için bu formatta web sitemizde yayımlanmıştır.

Atıfta bulunabilmek için yazar(lar)ın iznine başvurmanızı rica ederiz.

Karaburun Bilim Kongresi Düzenleme Kurulu

26.08.2012

DİNİ ŞEFİN ÜTOPYASI

—Yasin Durak—

Girizgâh

Geçtiğimiz yüzyılın peygamberane filozofu Ernst Bloch, hayal gücünün sınıfsallığından ve toplumsal sınıfların birbirinden farklı hayal güçleri olduğundan söz etmişti. Buna göre “burjuva”; -sırf hep burjuva kalmak istediğinden- dehşetengiz ceberutluklar yaparak, yaklaşık iki yüzyıldır dünyanın geri kalanını kendisinin hayallerini yaşamaya zorlayan sınıftı. Nitekim burjuvazinin bilindik “hayalperestliğiyle” eşitsizliğin kemale erdiği bir dünyayı arzuladığını, sırf bu yüzden kapitalizmin çetin kriz dönemlerinde bile içinde bulunduğumuz sistematik(leştirilmiş) dehşeti eğip büküp hepimize dayatmaya devam ettiğini defalarca gördük. Bu süreçte bağımlı sınıflara biçilen görev ise -neredeyse hep- burjuvanın bu inatçı hayalperestliğine “eşlik” etmek oldu.

Böylesi bir vurguyu dikkate alarak “hayal gücü” denilen şeyin [ya da en azından ona benzer bir şeyin], sınıfsal farklılıkları olduğu kadar sınıf-içi ayrışmaları da oldukça iyi resmeden bir mihenk taşı olabileceğini söyleyebiliriz. Zira kapitalizm söz konusuken, adına “burjuvazi” denen sınıf çoğu zaman homojen yahut yekpare bir bütün olarak tarih sahnesine çıkamaz. Çıkarların ve sömürünün sürdürülebilirliğini sağlayacağına inanılan toplumsal tasarımların farklılaşması, sıklıkla burjuva içi konumlanmalar hatta hizipleşmeler ortaya çıkarmaya devam eder. Bu yüzden dönemsel olarak birbirine baskın çıkan farklı burjuva fraksiyonlarının hâkimiyeti, dönemsel olarak değişkenlik gösteren farklı toplumsal tasarımlarının ortaya çıkışını tarihsel olarak -neredeyse- zorunlu kılar. Nitekim Türkiye’de de AKP iktidarıyla birlikte böylesi bir dönemsel değişikliğin baş gösterdiğini ve bu dönemde kuşkusuz dindar-muhafazakâr burjuvazinin “hayalperestliğine” bağlı olarak ortaya çıkan alternatif bir “modernleşme projesinin” hayata geçirildiğini görüyoruz. Bu bakımdan içinde bulunduğumuz dönem, sahip olduğu kudretten hiçbir şüphesi kalmayan dindar-muhafazakâr burjuvazinin artık tamamen kendi toplum tasarımını hayata geçirecek yolların yahut kendi “hayallerinin” peşine düştüğü dönemdir. Ancak bu dönemin bir başka özelliği de, dindar-muhafazakâr burjuvazinin bugüne kadarki yükselişinde etkili olan temel dinamiklerle arasındaki bağı artık yitirmeye başladığının göstergelerini barındırmasıdır.

İçinde bulunduğumuz dönemde Konyalı işletmeciden başbakan Erdoğan’a kadar her bir dindar-muhafazakâr burjuva, bugüne kadar “mücadelesini” olabildiğince meşrulaştıran periferik karakteristiklerinden, mağduriyetinden ve devlete karşı toplumun tarafında duran

pozisyonundan uzaklaşmıştır. 1990'ların kriz ortamında seküler devletin yaptırımları ile güçlü rakiplerinin karşısında var olma mücadelesi veren dindar-muhafazakâr sermayedarlar 2000'lerde gınaşırı "seçkinleşmeye" devam ederken, neo-liberal İslamcı hizipler de artık geçmişte olduğu gibi "öz yurdunda garip, öz vatanında parya" edebiyatına sığınamayacak ölçüde güçlü bir toplumsal katman haline gelmiştir. Nihayet "şimdinin burjuvazisi", uluslar arası uzlaşmalarının ve gündelik hayatı kuşatan hegemonik kudretinin meyve sepetine ek olarak, hukuki-siyasal üstyapının ve ülkedeki yekûn kolluk kuvvetinin de kontrolünü ele aldığından beri, "halka ve geleneğe dayanma" çabasını "halkı ve geleneği üretme" çabasına dönüştürmüştür. İşte bu yüzden ki savımız dindar-muhafazakâr burjuvazinin ontolojik tekabüllerinin değişmekte olduğudur.

Emekçilerin Amok Koşusu

90'lı yılların kriz ortamında, Anadolu'nun belirli kentlerinde (özellikle küçük ve orta boy işletmecilik ekseninde) ekonomik faaliyetlerini sürdüren dindar-muhafazakâr bir sermayedar grubunun "yükselişi" ve İslamcı belediyelerin yerel yönetimleri ele almaktaki "başarısıyla" süregelen, sonrasında Refah-Yol hükümetinin bir yıllık faaliyetinin ardından 28 Şubat ile karşılanan, tutuklamalar, siyasi yasaklar derken 2001 devaülasyonu ve AKP iktidarıyla sonuçlanan tarihsel kesitin "bugünün" şekillenişinde ne derece tesirli olduğunu galiba artık tartışmaya bile gerek yoktur. Bu tarihsel kesitte ortaya çıkan gelişmeler, AKP hükümetinin ilk yıllarındaki "garibanlık" referanslarını tedarik ettiği gibi, son zamanlarda ortaya çıkan "rövanşist tutum" tartışmalarının da kaynağıdır. Mevcut toplumsal izleklerin "tasarlayıcısı" olan dindar-muhafazakâr burjuvazinin "yükseliş" hikâyesinde de, bu tarihsel kesit özel bir öneme sahiptir.

Bilindiği üzere, Türkiye'de "Anadolu sermayesi" denilebilecek bir olgunun ortaya çıkışı, öncesindeki birçok başarısız ortaklık ve teşebbüsün ardından ancak 1980 sonrası gerçekleşen birikim rejiminde mümkün olmuştur. Kayseri, Konya, Denizli gibi illerde ilk olarak 1980'lerde gözlemlenen ekonomik canlanmalar 1990'lı yıllara gelindiğinde ayyuka çıkmış, derken bu birikim sürecinin "öznesi" olduğu düşünülen "girişimcilerin" bazı ortak karakteristikleri, devlet desteğinden "mahrumiyet" iddialarıyla "kendi imkânlarını" yaratmaya girişmeleri ve bunların iş örgütlenmesi (1990'da kurulan) MÜSİAD'ın siyasal olarak İslami kesime yakınlığı, o yıllarda "yeşil sermaye" olarak anılan yeni bir sermaye oluşumunun ortaya çıktığına ilişkin kanaatleri tahkim etmiştir. Yine bu birikime münhasır sermayedar grubun yükselişinde "girişimcilik" yahut "girişimciler" iktisaden asli unsur olarak düşünüldüğünden, İslami bir girişimci "zihniyetin" belirlediğine istinaden "İslami Kalvinizm"

metaforu yahut bu girişimcilerin Uzak Asyalı muadillerinin olduğu fikriyle “Anadolu kaplanları” analogisi bu kanaatlerin merkezinde yer edinmiştir.

Yasin Aktay söz konusu “yükseliş” hikâyesinin bu kavramsal çerçevesine itiraz ederken, bu sermayedar grubun yakaladığı “son derece kendine özgü” tırmanışının böylesi “ithal şablonlarla” anlaşılamayacağına yönelik -İsmet Özel’in “Anadolu’da hiç kaplan yaşamadığına” ilişkin uyarısını da hatırlatarak- bir “yerlilik” vurgusu yapmaktaydı. Buna göre laik elitlerin ve devletin baskısı nedeniyle Türkiye’de iç dinamiklere içkin olarak İslami kesimde bir “diaspora algısı” hasıl olmuştu ve İslami müteşebbislerin aralarında gelişen “yatay dayanışma” bunların “kendi imkanlarıyla” yükselişinin anahtarını sunmaktaydı. Üstelik bu “dayanışma” ekonomik emellerin ürünü olmaktan öte, Türkiye’de kökleri bir asır öncesine kadar uzanan ve “ekonomik olanı tümüyle aşan bir antagonizmanın” sonucu olarak ortaya çıkmıştı.

Kuşkusuz böylesi bir hizipsel dayanışma özellikle 1990’ların siyasi-iktisadi ortamında dindar-muhafazakâr sermayedarların fazlasıyla ihtiyaç duyduğu bir şeydir ve gerçekten de MÜSİAD’ın kuruluşundan AKP’ye kadar varan süreçteki birçok mefhumun ortaya çıkışında etkili olmuştur. Ancak asıl önemli olan, sermaye sahipleri arasında gerçekleştiği düşünülen bu “dayanışmanın”, sermaye birikim sürecinde ortaklıklar, ticari hareketlilikler ve alış-verişler haricinde ne tür bir etkisi olabileceği yahut bu “dayanışmanın” en azından meta üretimine ve artı-değer artışına ne tür bir katkısı olabileceği sorusudur. Böyle bir soru elde bulunan “yükseliş” hikâyesine ilişkin bulmacanın kocaman bir parçasını önümüze koyabilir. Üstelik bu sorunun oldukça da kolay bir yanıtı vardır: Dikey dayanışma.

Türkiye’de laik elitler ve devletin baskısını hisseden “dindar kesim” sadece “girişimcilerden” yahut “girişimci ruha sahip olanlardan” müteşekkil olmadığı gibi, Anadolu sermayesinin birikim sürecinde tesirli olan asıl dayanışma çatısı da gerçekte taşralı muhafazakâr proletarya ile dindar-muhafazakâr burjuvazi arasında kuruluydu. Cihan Tuğal’ın dikkat çektiği üzere, o yıllarda siyaseten kendisini RP’nin “adil düzen” sloganında gösteren birlik çağrısı, iktisadi cihat ekseninde emekçilerin dindar-muhafazakâr sermayedarlar ile özdeşleştirdikleri kaderi işaret ediyordu. Üstelik sınıflar arası uzlaşma sağlayan bu “dikey dayanışmanın” oluşumunda sadece dindarlık ve dini cemaatlerin kurduğu bağlar değil, aynı zamanda Anadolu’da tesirini koruyan yerel kültürel değerler ve akrabalık ilişkileri de etkiliydi. Yani dindar-muhafazakâr burjuvazinin “yükselişinde” en önemli rol oynayan unsur, Anadolu sermayesinin başlıca üretken gücü olan ucuz emektir.

Fakat bize anlatılan “yükseliş” hikâyeleri herhangi bir şekilde emekçilerin böylesi bir rolünü içermez. Allah’tan ve patronun imanından başka güvenceye ihtiyaç duymadan yok

pahasına çalışan işçileri içermez. Aylarca maaş almadığı halde nam-ı diğer “Anadolu kaplanı” için ömrünü tüketenleri içermez. Yine bu “hikâyelere” göre bütün işi “heroik” özellikleri olan girişimciler yaptığından, Anadolu sermayesinin birikim sürecinde senelerce çalışıp biriktirdiği paraları bu girişimcilerin İslami holdinglerine kaptıran gurbetçilerin bile rolü yoktur.

Buna karşın İslami burjuvazinin yükselişinde emekçilerin azımsanamayacak rolü, pür iktisadi mahiyetin de ötesindedir. Çünkü hegemonya emek ister. Dindar muhafazakâr burjuvaların yükselişinde; cemaat “hizmeti” için gönüllü iş gören yoksulların, İslamcı siyasi partilere kendini adayan romantik aktivistlerin, cemaat evlerinde barınmak karşılığında özel ders veren ağabeyler/ablaların, hatta onlardan ders almak karşılığında her gün sabah ezanında sokağa çıkıp bisikletiyle İslami gazeteleri dağıtan çocukların dahi payı vardır. Bu yükselişin arka planında yer alan ilişkiler sarmalı, dindar-muhafazakâr girişimcilerin yahut İslami elitlerin yükselme tutkusu kadar, “dindarlığından” başka kaybedecek bir şeyi olmayan insanların fedakârlıklarını işaret etmektedir.¹ Bu yüzden savımız; dindar-muhafazakâr burjuvaziyle “gönül birliği” kuran emekçilerin 1990’lar boyunca sürdürdükleri bu “amok koşusunun”, bahis konusu “yükselişi” ortaya çıkaran temel dinamik olduğudur.²

Emekçiler ve dindar-muhafazakâr burjuvalar arasında kurulan bu “gönül birliği”, İslamcı elitlerin 1990’lar boyunca uyguladıkları taban aktiviteleriyle yakından ilgilidir. Laik elitlerin “yukarıdan” ve “dışlayıcı” yaklaşımı karşısında, İslamcıların gündelik hayatın içerisinde yer alan, yüz yüze ilişkilere ve kültürel bağlara önem veren pratikleri bu “gönül birliğinin” kurulmasında bilhassa etkili olmuştu. Ancak bununla beraber, İslami kesimin laik elitler karşısında giriştiği statü mücadelesinde periferik karakteristikleri öne çıkaran, yerelliğe ve yerliliğe hitap eden kimliği de böylesi bir özdeşleştirmeyi olanaklı hale getiren üst çerçeveyi oluşturmaktaydı. Yani İslami burjuvazi, halkın büyük bir kesiminde var olan “kabul görme tutkusuna” karşılık verebilen kimliği üretmeyi başarmıştı.

Ayça Kurtoğlu, 1994 yerel seçim sürecinde sıklıkla kullanılan “içinizden biri” sloganına böylesi bir özdeşleştirme stratejisi olarak dikkat çekmekteydi. Muhtar, belediye meclisi üyesi yahut başkan adaylarının fotoğraflarına iliştilerle posterlerde yer alan bu

¹ İslami kesimdeki “dikey dayanışma” ekseninde oluşan “ilişkiler sarmalının” tespit edebileceğimizden çok daha geniş olduğu iddia edilebilir. Hatta belki bu dayanışmanın sınırları tahmin edilebilir dahi değildir. Belki de dindar-muhafazakâr burjuvazinin bugünkü konumuna erişmesinde “dinsiz para kazanmasın” diye yolunu uzatarak “Müslüman” marketten alış-veriş yapan ev kadınının, hatta “içinde domuz yağı vardır” diye Ülker’den başka çikolata yemeyen çocuğun dahi payı olmuştur.

² Bu nedenle dindar-muhafazakâr burjuvalar, omuzlarına basarak yükseldikleri emekçilerden ve sınıf mücadelesinden “ayrık” izleklere sahip bir tür (homo-İslamicus) olarak ele alınıp değerlendirilemez.

slogan, adayın bir “halk figürü” olarak benimsenmesine yönelik sempatiyi ortaya çıkarmakta oldukça etkiliydi. Üstelik Kayhan Delibaş’ın işaret ettiği üzere bu adaylar, seçim öncesinde kapı kapı dolaşarak, insanlarla yüz yüze ilişkiler kurup oy istemekten çekinmiyorlardı ve hasta ziyaretleri yahut taziyelerde yer alarak “içinizden biri” sloganının pratik karşılığını ortaya koymak konusunda da tiyatral bir yeteneğe sahiptiler. Nihayet bir “halk figürü” olarak beliren İslami elitler, Türkiye modernleşmesinin unutturmaya çalıştığı motifleri hatırlatıyor, “baskı altında tutulmanın geri dönüşünü” haykırıyordu. Bu sayede özellikle yoksul kesimlerin - laik elitlerin dışlamaları nedeniyle oluşan- “kabul görme tutkusu” dindar-muhafazakâr burjuvazinin “güç istencine” iliştilmiş ve “dindar” yoksulların ümitleri “dinci” burjuvazinin ideolojisine içkin kılınmıştır.

Önemle belirtmek gerekmektedir ki; İslamcı entelektüellerin kaleminde ve keliminde zuhur eden bir “yerlilik” retoriğiyle, dindar-muhafazakâr burjuvazinin bu “güç istenci” ve emekçi kesimlerde hâsıl olan “kabul görme tutkusu” halen özdeş kılınmaktadır. Ancak bu iki farklı “arzulama biçimi” kesinlikle aynı şey olmamakla birlikte, bugün için bunlar arasında kurulan “özdeşlik”; entelektüellerin retorik zorlamalarıyla, dindar-muhafazakâr işletmecilerin işçilerine yönelik “göstermelik” tevazularıyla, Recep Tayyip Erdoğan’ın “Kasımpaşalı” imajıyla ve “yobazca” atıflar kullanan iktidar mümessillerinin giriştiği söylem üretimiyle sağlanan, asla “gerçek” pratik tekabüllere sahip olmayan, çürümeye yüz tutmuş bir “özdeşleştirmeden” ibarettir.

Burjuvanın Ay Sarayı Rüyası

Dindar-muhafazakâr burjuvaziye “güç istenci” gibi bir nosyonla yaklaşıldığında, kuvvetle muhtemel böyle bir itkiyi ortaya çıkaran denklemin, Türkiye’de bu hizip ile laik elitler arasında “kökleri çok eskilere uzandığı” söylenegelen statü mücadelesi olduğu düşünülecektir. Ancak böyle bir duygu durumunun bu denklemi aşan göstergeleri de mevcuttur. 1990’larda Bosna Savaşı’na, Filistin’e ve Çeçen direnişine istinaden Müslümanlara destek olma çabasıyla girişilen yardım faaliyetleri, yurt dışında birbiri ardına açılan Gülen okulları böylesi göstergelerdir.

Anzavur Demirpolat, böyle bir “güç istencinin” genel olarak Müslüman toplumlardaki içsel etkilere bağlı olmaktan çok, İslami yöneticilerin ve entelektüellerin Batı’ya karşı tekrar

güç kazanma arzusuna bağlı olduğunu ifade eder.³ Ona göre, bu “arzu” İslami değerlerin modernleşme projeleriyle kaynaştırılması çabasını doğurmuş ve “otantik” [diye adlandırdığı] İslami tasavvurların yitimine yol açmıştır. Bu çözümlemede yer alan, “İslami otantisitenin tahrif edilmesi” sahte sorunsalını bir kenara bırakırsak, İslami elitlerin Batı dünyası karşısında geliştirdiği “güç istencinin” modern dünya ve kapitalizm ile uyumlu İslami tasavvurların ortaya çıkışındaki tesirine yönelik vurgunun önemi belirginleşecektir. Nitekim İslamcıların başlıca problemlerinden olan bu “uyum sorununa” ilişkin ihtilaflar, İslami cemahta bir kuşak çatışmasına neden olmuş, 28 Şubat’ta tasfiye edilen “görece uyumsuz” Milli Görüş’e nispeten, başını yerel yöneticilerin çektiği AKP’nin baskın çıkmasında etkili olmuştur.

Ali Ekber Doğan’ın İslamcı belediyeciliğe ve kamu yönetimi stratejilerine ilişkin çözümlemeleri dikkate alındığında, AKP’nin yerel yöneticiler öncülüğünde kurulan bir siyasi parti olmasının bu “uyum” sorunsalı açısından ne denli önemli olduğu açığa çıkar. Çünkü 1990’lar boyunca belediye başkanlığı yapan bu “genç kuşak”, İslami olanın modern olanla örtüşmesine yönelik sancılarla erkenden boğuşmuş ve büyük ölçüde gündelik hayatı yeniden kurgulamayı hedefleyen, yeni bir kamusalılığı mümkün kılan düzenlemeler ile sosyal mekân üretimlerinden müteşekkil çözümler üretmeyi başarmıştır. Bu bakımdan İslamcı belediyecilik deneyimleri, bu kuşağa dindar-muhafazakârlığı seküler geçerliliklere sahip bir yaşam biçimi haline getirerek teşvik edebilecek donanımı sağlamıştır. Bugün böylesi bir gündelik hayat pratiğinin ve kuşkusuz dindar-muhafazakâr kodların yurt genelinde tezahür ederek pekiştiği kolaylıkla gözlemlenebilir. AKP on yıllık iktidarının sonucunda kamusal talep ve itirazların meşruiyetini kendi bünyesini merkeze alan bir siyasal ortamla sınırlamayı başarmıştır.

Gündelik hayatın böylelikle gittikçe dindar-muhafazakâr bir terminolojiye hapsolarak AKP’nin siyasal alanın merkezine oturması yahut -deyim yerindeyse- “işlerin yolunda gitmesi”, bir taraftan AKP’li yöneticilerin özgüvenini yükselterek (kadrolaşma, HES ve inşaat projelerinde kendi şirketlerine rant sağlama⁴, ihtiyaçtan fazla din öğretmeni atama gibi) hiziysel yatırımlarını aşikâr bir şekilde gerçekleştirme cesareti sağlarken, diğer taraftan da

³ Temel problemi “İslami” olanın İslamcılar eliyle dejenere edilmesi olan bu açıklamaya göre, bizzat dinsel kimliğin yarattığı kaygılarla ortaya çıkan “güç istenci”, dinsel motivasyondan bağışık bir karakteristiğe bürünebilmektedir. Buna göre İslami Holdinglerin faaliyetleri böylesi bir “kopuşun” en önemli örneğidir.

⁴ Bu süreçte sosyal yardımların büyük ölçüde yerel belediyelere devredilmesi ve bunların ramazan çadırları, kömür yardımları, beyaz eşya yardımları gibi “sadaka” türünden haller olarak egemenlerin lütfü biçiminde sunulması yaygınlaşmıştır. Gönüllü kuruluşların sosyal politika alanındaki hâkimiyetinin yanı sıra özel sigorta şirketlerindeki artış, deprem sigortasından bireysel emekliliğe kadar her alanda bir “dindar-muhafazakâr simsarın” araya girebileceği kar imkânlarını devreye sokmuştur.

“yukarıdan” empoze edilecek basit “dinci retorikle” toplumsal temayüllerin belirlenebileceğine yönelik “Zübük tarzı” bir siyasal fikriyata -ki AKP ilk dönemlerinde bu fikriyata karşı ihtiyatlı bir uzaklık göstermekteydi- olan itibarlarını gün geçtikçe kuvvetlendirmektedir.

Kuşkusuz bu siyasal ortamın yarattığı hissiyat, AKP’nin sınır ötesi emellerini gerçekleştirmeye yönelik temayüllerini de “huzurlu” bir şekilde ortaya koymasını sağlayan etkenlerden biridir. Bir taraftan dış politikada Türkiye’nin bazı uluslar arası siyasal krizlerini canlı tutarak halk üzerindeki “karizmasını” pekiştiren başbakan, diğer taraftan Orta Doğu pazarındaki etkisini genişletebilmek için “bölgesel gücünü” yükseltecek yollar arar. Aslında bugünlerde Suriye kriziyle oldukça somut bir görünüme kavuşan bu “sınır ötesi emellerin”, dindar-muhafazakâr elitlerin bitmek tükenmek bilmeyen “güç istenci” tarafından başından beri teşvik edilen bir tür megalotymianın ürünü olduğunu iddia etmek mümkündür. Nitekim Recep Tayip Erdoğan’ın 2011 seçimlerinin akşamında yaptığı balkon konuşmasına dikkat edilirse⁵, muhabbetle selamladığı “dost ve kardeş” başkentlerden neredeyse bir Osmanlı haritası çizdiği fark edilecektir.

Cenk Saraçoğlu’nun dikkat çektiği üzere, Osmanlı’nın hâkim olduğu coğrafyaya fazlasıyla ilgi duyan AKP’li kadrolar buralarda “liderlik” rolü oynamaya istekli bir görünüm ortaya koymaktadır. Osmanlı’nın kudretli ve ihtişamlı olduğu “eski güzel günler”, dindar-muhafazakâr burjuvaların arzularına kök salmıştır. Ancak yine de bu “güç istencinin” yarattığı sancıları takiben yelken açılan istikamet in böylesi romantik referanslara içkin olduğu söylenemez. Çünkü AKP için “ecdadın şahlanış günlerine” dönebilmenin yöntemi, siyasi-iktisadi olarak kapitalist dünyanın koyduğu kurallara uygun şekilde, neo-liberal “hakikatin” gösterdiği yolu izlemektir.

Siyaseten AKP’nin dış politikalarında net bir görünüme sahip olan böylesi arzular, dindar-muhafazakâr burjuvazinin iktisadi aktörleri tarafından da paylaşılır. Batılı Hıristiyan ülkelerin karşısında güçlü olmak, İsrail zulmüne karşı koymak ve siyasi-iktisadi olarak İslam dünyasına öncülük edecek kudrete erişmek gerektiğine ilişkin sözler Anadolu’daki dindar-muhafazakâr küçük işletmecilerin dahi diline pelesenk olmuştur. Ancak burjuvanın bu “ay sarayı rüyasının” dindar-muhafazakâr emekçiler tarafından ne ölçüde benimsendiği yahut bu

⁵ “Gözlerini Türkiye’ye çevirmiş, Türkiye’den gelecek haberleri büyük bir heyecanla takip eden, Bağdat, Şam, Beyrut, Kahire, Tunus, Saraybosna, Üsküp, Bakü, Lefkoşe ve diğer tüm dost ve kardeş ülke başkentlerini, halklarını buradan muhabbetle selamlıyorum”. <http://www.youtube.com/watch?v=1OvPrtEz3G0>

rüyanın gerçekleştirilmesi için somut adımlar atıldığında emekçilerin bunlara nereye kadar “eşlik” edeceği halen hesaplanabilir değildir.

Elbette ki son on yıldır seçimlerde gördüğümüz oy oranları AKP’nin dindar-muhafazakâr emekçiler üzerinde artık neredeyse “aşılmaz” bir tesirinin olduğuna yönelik kanaatleri günden güne pekiştirmektedir. Üstelik Davos Zirvesi’ndeki “one minute” krizinden Mavi Marmara’ya uzanan uluslar arası gerilimlerde emekçilerin AKP’ye tam destek vermesi de, dindar-muhafazakâr burjuvazinin “güç istencinin” emekçiler tarafından hissedildiğini düşündürür. Fakat durum ne olursa olsun, bu görünüme rağmen dindar-muhafazakâr emekçilerin AKP ve ona bağlı zümrelere ebediyete uzanacak bir tür “bağlılık yemini” ettiği asla ispatlanamaz. AKP’nin hegemonyası “entelektüel olmayan herkesi” tesiri altına alan “aşılmaz/kırılmaz” bir hegemonya olmadığı gibi, emekçi tabanın dindar-muhafazakâr burjuvazinin güç istencinin tetiklediği “ay sarayı rüyalarına” her zaman “eşlik” ettiği/edeceği iddia edilemez. Hatta bunun aksine, asla müdahil olamayacağı siyasi pratiklere dâhil olma hissiyatı artık sadece bir “gönül birliği kalıntısına” bağlı olan emekçiler için, bu rüyalara eşlik etmenin “duygusal bir fazla mesai” gerektirdiği dahi söylenebilir. Nitekim şu sıralar Konya’da yaşanan durum bu tür bir “pürüzün” oldukça somut bir örneğini sunar:

Bilindiği üzere dindar-muhafazakâr burjuvalar son yıllarda bazı sömürge sonrası halklara -ya da daha doğrusu bu halkların Müslüman nüfusu içerenlerine- yönelik çeşitli yardım faaliyetleri ve destek projeleri başlattılar. Kombassan Holding’in Sudan’daki yatırımları, Ramazan ayının manevi havasında gerçekleştirilen Somali’ye yardım faaliyetleri derken dindar-muhafazakâr hiziplerde Afrikalı Müslümanlara yönelik özel bir ilgi gelişti. Ulusal çapta son birkaç yıldır belirginlik kazanan bu ilgi, Konya’nın yerel gündeminde daha eski tarihlere uzanır. Afrikalı Müslümanların sıkıntılarına karşı hassasiyet sahibi olan bazı Konyalı işletmeciler, kampanya türü desteklerden sıkılarak vaziyete bizzat el atmaya karar vermiş ve cemaat ilişkileri aracılığıyla topladıkları yardım paketlerini son birkaç yıldır gidip kendileri teslim etmeye başlamıştır. Zamanla “kıtalar arası zekât usulü” gibi ritüelistik bir hal alan bu yardım faaliyetlerinden birisi de Kurban Bayramı öncesinde toplanan paralarla aldıkları büyükbaş hayvanları Somali ile Sudan’a götürerek orada kesip, açlıkla mücadele eden insanlara dağıtmak biçimindedir.

İşletmecilerden birisi bu faaliyetleri “Batı sömürgeciliğinin bir anti-tezi” olarak ifade ederken, aynı zamanda kendi işçilerinden bazılarının bu faaliyete yönelik “kıskançlığından”

yakınmaktaydı⁶. Bazı işçiler patronlarının bu kutsal girişimini eleştirmiş, bazıları gereksiz bulmuş, bazıları da kendilerinin kurban kesemediğine ilişkin hatırlatmalarda bulunmuştu. Elbette ki bu tepkileri tetikleyen bir etken de, Kurban Bayramı'ndan sonra işinin başına dönen işletmecinin, ihtilaflar yaşadığı işçileri yanına çağırarak Somali'deki kurban kesme ritüelinde aç insanların oluşturduğu kuyruğun fotoğrafıyla “şükredin halinize” mesajı vermesiydi. Fakat tepki göstermeyen işçiler bile, asla eşlik edemeyecekleri bu ritüelistik faaliyetin “gururunu” patronlarıyla paylaşmamıştı.

Burjuva rüyasının bu Afrika uğrağının Konyalı proletaryayı dışlayan başka bir karşılığı daha var. Şu anda Konya Organize Sanayi Bölgesi'nde yine Somali ve Sudan'dan gelen bir grup işçi istihdam ediliyor⁷. İşletmecilerin “hayır olsun diye” işe aldıkları bu göçmen işçilerin sayısının artma ihtimali, “çetin piyasa koşullarıyla” zaten başı dertte olan Konyalı işçilerde kaygılara yol açıyor. Zaten “eşlik” edemediği burjuva rüyasının zamanla bedellerini de ödemeye başlayan Konyalı işçi için, dindarlığı yahut muhafazakârlığı artık bu “ay sarayı rüyasının” sadece üst sınıflara ait olduğu “gerçeğini” sislerle kaplayamıyor.

Bu küçük fotoğraf karesinin elbette ki yurt genelindeki emekçilerin konuya ilişkin temayülünü simgelediği söylenemez. Ancak yine de bu fotoğraf, dindar-muhafazakâr burjuvazinin ulusal sınırları aşan “güç istenci” yahut AKP'nin şu an için geniş destek bulan söylemsel “hayalperestliği” emekçilerin gündelik hayatına yansımaya başladığında ve emekçiler bunun kefareтини ödemek zorunda kaldığında neler olabileceğine ilişkin ipuçları barındırmaktadır.

Bugün AKP'li elitlerden Anadolu kaplanlarına kadar dindar-muhafazakâr burjuvazinin içerdiği tüm unsurların, emekçilerle ortaklaşacak bir kimlik üretebilmek için artık neredeyse “dindarlıktan” başka referansı kalmamıştır. Geçmişte var olan “dikey dayanışmanın” iyiden iyiye törpülendiği şu günlerde, dindar-muhafazakâr burjuvazi ile dindar-muhafazakâr emekçiler arasındaki sınıfsal ayrımın göstergeleri netleşmeye başlamıştır. Bu yüzden savımız, bu durumun emekçi tabanda “yeniden” hissedilmeye başlanan bir “dışlanma” duygusunu günden güne mayalama ihtimalinin kuvvetli olduğuna yöneliktir.

⁶ *Emeğin Tevekkülü*'nün saha araştırması sırasında (Nisan 2010) arkadaşlık kurduğum bu işletmeci, sohbetimiz esnasında bunları anlatırken bir taraftan da Somali'deki faaliyetlerine ilişkin fotoğraflarını gösteriyordu.

⁷ Bu işçilerin Konya'ya nasıl geldikleri, nerede barındıkları, ne kadar ücretle ve nasıl bir yasal düzenlemeye tabi olarak çalıştıklarına ilişkin “kesin” bilgilere erişmek mümkün olmadı. Ancak Konya'daki diğer işçilerden öğrenildiği kadarıyla, son üç senedir sayıları artan Afrikalıların cemaat ilişkileri aracılığıyla buraya getirildiği, cemaat evlerinde barındırıldıkları, kaçak olarak ve düşük ücretle çalıştırıldıkları ihtimali kuvvetlidir.

Dini Şefin Ütopyası

2001 devaülasyonu yahut “Kara Çarşamba”, Türkiye’nin toplumsal belleğinde halen derin izler bırakan, binlerce kişinin işsiz kaldığı, çok daha fazlasının çalıştığı halde maaşını alamadığı, yüzlerce iş yerinin kapandığı, esnaf ve küçük işletmecilerin dahi işçileriyle beraber sokaklara dökülerek isyana yeltendiği, yurt genelinde çok ciddi ölçüde panik yaratan bir krizdi. Bu süreçte Türkiye kamuoyunda oluşan “ahir zaman” hissiyatı, insanları eşikte duran “kıyametten” kurtaracak her bir uygulamanın tasarrufuna açık hale getirmişti. Krizin izleri sürerken yapılan erken seçimle iktidara gelen AKP’nin ekonomik dengeleri kontrol altına alarak bu mesiyantik beklentiye karşılık vermesi, halen hükümetin en ciddi meşruiyet kaynağıdır. AKP’nin “ülkeyi ipin ucundan aldığı” dindar-muhafazakâr zümreler tarafından hemen her fırsatta insanlara hatırlatılırken, bugünün çelişkileri de hala 2001 krizini referans alan bir “istikrar” perdesiyle örtülür.

2001 krizini takip eden süreçte gerçekten de AKP ile halkın geniş kesimi arasında bir duygudaşlık, bir “gönül birliği” ortaya çıktığı görülmüştür. Buhrandan çıkış yolunda AKP’nin kaderi neredeyse halkın kaderi gibi hissedilmiş, birçok insan dış borçların kapatılmasına yardım etmek amacıyla hükümete bağış yapmaya başlamış, hatta Ankara Ticaret Odası tarafından bu bağışların toplanacağı bir “gönül havuzu” dahi kurulmuştur. Yine de dikkat etmek gerekir ki; o yıllarda AKP’nin “çıkışı” dindar-muhafazakârlıkla süslenmiş “ideolojik” vaatlerden ziyade, ekonomik gerekçelere dayanmaktaydı. Zira 2001 krizi Türkiye’deki insanların politikacılardan beklentilerinin uzun bir süre için artık “ideolojik” olmaktan çok “ekonomik” olacağını da tescillemişti. O günlerde siyasi yasağının yarattığı engellere rağmen AKP’yi kurmakla meşgul olan “mazlum” Recep Tayip Erdoğan ise, “milli görüş gömleğini çıkardığını” ifade ederken artık gerçekçi çözümler üreteceğinin garantisini vermekteydi.

AKP’nin erkini garanti altında hissetmeye başladığı son birkaç yıldır ortaya koyduğu yerini yadırgamayan tutumunda ise, bu ekonomik vurgunun artık dindar-muhafazakâr ideolojik bir vurguya dönüşmeye başladığı ve özellikle son birkaç aydır bunun da pekişerek - kürtaj tartışmalarında görüldüğü üzere- seküler yaşam tarzına yönelik “dışlayıcı” bir “söyleme” sıkıştığı görülmektedir. Hegemonyasının kudretli tesirine pek fazla güvenen dindar-muhafazakâr burjuva, neo-liberal politikaların istikrarı koruyacağına ilişkin kanaati keskin olduğundan, iktisadi eleştirilere ve protestoculara karşı tahammülsüzlüğünü de yine bu “söyleme” sarılarak göstermeye başlamıştır.

Bununla beraber, ilk dönemde laik elitlerin tahakkümüne, 28 Şubat’a, ordunun ve yargının yaptırımlarına, “irtica” yaftasına ve bizzat maruz kaldığı siyasi cezalara atıflar yaparak “yükselen” Erdoğan’ın, artık kendi mağduriyetini ifade edebileceği dokunaklı

referansları tükenmeye yüz tutmuştur. Ajitasyon cephaneliğinin azalan mühimmatı artık başbakanı -tabiri caizse- “çocukluğuna inmek” zorunda bırakmış, referansları “babasının nüfus cüzdanındaki ekmek damgasına” kadar ilerlemiştir. Aslında son yıllarda Tek Parti dönemine ve Kemalist modernleşme projesine yönelik “hatırlatmaları” fazlasıyla artan Erdoğan’ın, kendi yekpareliğini meşrulaştırabilecek atıfları ancak Milli Şef dönemine yönelik böyle bir anakronizmle tedarik edebiliyor olması da hayli ilgi çekicidir. Bu atıflar “başkanlık sistemi” tartışmalarıyla birlikte değerlendirildiğine, bu söylemsel düzeneğin iç yüzü açığa çıkar: Dindar-muhafazakâr burjuvazi artık kendi toplumsal tasarımına bütün yönleriyle geçerlilik kazandırmaya yönelik karşı koyulmaz bir arzu duymaktadır.⁸

AKP’nin oy rekoru kırarak üçüncü defa tek başına iktidara geldiği 2011 seçimlerinin ardından, burjuva sınıfının diğer hizipleriyle arasındaki hesaplaşmaları büyük ölçüde tamamlayan dindar-muhafazakâr burjuvazi, artık ilgisini ütöpik arzularıyla oluşturduğu bir “alternatif modernleşme projesini” gerçekleştirmeye yoğunlaştırmıştır. Türkiye’nin dindar-muhafazakâr burjuvazi öncülüğünde giriştiği bu “yeni modernleşme projesinin” zihinsel temelleri, elbette ki cumhuriyet tarihi boyunca laik elitler ile İslami kesim arasında süregelen hesaplaşmaların ortaya çıkardığı izleklerde bulunabilir. Bu yeni modernleşme projesinin eskisinden en önemli farkı; bu sefer “Kemalist şablonlarla” değil “dincilikle” bezenmiş bir “kalkınma ideolojisine” içkin olmasıdır.

Levent Ünsaldı, AKP’nin kalkınma ideolojisinin “ahlaki kalkınma” ve “ekonomik kalkınma” olarak “eş zamanlı gerçekleşen iki ayaklı bir dinamiği” işaret ettiğine dikkat çeker. Bu iki dinamiğin ahenkli birliği, toplumsal ilişkilere aşılman maneviyatın üretimin (iktisadi ve sosyal) maliyetlerini düşürmesini sağlar. Buna göre devletin demokratik sorumluluğu dışında tutulan sosyal politika alanında da, “vakıf, dernek, bağış” gibi mekanizmaları teşvik eden dindar-muhafazakâr kalkınma anlayışının neo-liberal doktrinlerle muazzam bir uyumu söz konusudur.

Dindar-muhafazakâr burjuvazinin altın postu koruyan canavarı yendiği günden bu yana ortaya koyduğu bu kalkınma mantığına içkin politik pratiğiyle, Türkiye’de resmi ideolojinin temel vurgusunu oluşturan başlıca unsur din haline gelmiştir. Kuşkusuz, Kemalist elitlerin Fransız tipi katı laiklik anlayışının terk edilip, yerine anayasal temellere dayanmayan görece gevşek bir devlet sekülerliğinin konulması, bu dönüşümü hızlandıran bir etkidir.

⁸ Konuşmalarında bir taraftan evveliyatın perişanlığına vurgu yapan Erdoğan’ın, diğer taraftan da “dindar gençlik yetiştirmek” gibi geleceğe dair planlarını alenen deklare etmesi, modernleşme projesinin tüm yönleriyle yeniden inşasına yönelik bir sürecin başladığına delalettir.

Böylelikle örneğin eğitim kurumlarında yıllardır süren “başörtüsü problemi” çözülür ama bunun karşılığında “zorunlu din dersleri” yürürlüğe girer. Laik elitlerin toplumsal tasarımları alt üst edilirken, bunların dindar-muhafazakâr muadilleri hızlı bir şekilde kurumsallaştırılır. Üstelik vaktiyle laik elitlerin Kemalist tarih yazımını tahammülsüz bir milli ezber haline getirdiği gibi, bugünlerde dinsel söylemin her türden itirazın önüne çıkarıldığı, şehir tiyatrolarından okul müfredatlarına kadar her bir kültürel muhtevanın dini referanslara tabi tutulduğu görülmektedir.

Kamu kurum ve kuruluşlarındaki ilişkiler başta olmak üzere devlete ait birçok organın “yapısında” görüldüğü üzere, resmi ideolojinin dokusunun bu değişimi, dindar-muhafazakâr terminolojiyi neredeyse bir “protokol lisanı” haline getirmiştir. Bu bakımdan, tıpkı Milli Şef’in baskıcı uygulamaları gibi, ütöpik arzularını hayata geçirmeye yeltenen Dini Şef’in kültürel projesinin de monolitik ve halktan kopuk olduğu söylenebilir. Bu yüzden savımız, halka ait değerleri iktidara taşımak iddiasıyla ortaya çıkıp güçlenen AKP’nin, dindar söylemi halkın üzerine çıkararak bir tür “yukarıdan dindarlık” geliştirdiğine yöneliktir.

Sonsöz

Özetle; sanayi burjuvazisi ve onun uzanımları olan “seçkinci” zümrelerin karşısında, başlangıçta “halktan”, “Anadolu’dan”, “çevreden” yahut “içimizden biri gibi” görünen, “yerli” olan, “yeni” olan, “mağdur” olan, hem “Müslüman” hem “müstakil” olan dindar-muhafazakâr burjuvazinin, bugünlerde böylesi özellikler taşımadığını, bilakis selefi kadar palazlanarak (siyasi-iktisadi olarak) yerini sağlama alır almaz “aşağı” bakmaya başladığını ve kendi toplumsal tasarımını hâkim kılıp iktidarını perçinlemek için emekçi tabana tipik burjuva talimatlarını “yukarıdan” dayatmaya başladığını görüyoruz. Sonuç olarak; Böylesi bir “yukarıdan dindarlığa” karşı emekçi tabanının göstereceği reaksiyonlar şu aşamada öngörülemez. Ancak AKP hegemonyasının kırılmasının bizzat dindar-muhafazakâr emekçilerin temayüllerini gözetken bir siyasal pratik gerektirdiği açıktır. Zira burjuva kategorileri içinde savaşmayı öğrenmek Türkiye işçi sınıfının uzmanlık alanıdır ve -MÜSİAD başkanı Erol Yazar’ın bir röportajda açıkça söylediği gibi- “dindar-muhafazakâr burjuvazi iftar etmeyeceği orucu tutmaz”.

Kaynaklar

- Aktay, Yasin (2000) *Türk Dininin Sosyolojik İmkânı*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bloch, Ernst (2007) *Umut İlkesi -Cilt 1-*, çev: Tanıl Bora, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Delibaş, Kayhan (2001) *Political Islam and Grassroots Activism in Turkey A Study of Pro-Islamist Virtue Party's Grassroots Activists And Their Affects on The Electoral Outcomes*, Canterbury: The Universty of Kent Doktora Tezi.
- Demirpolat, Anzavur (2002) *The Rise of Islamic Economic Ethic, Rationality and Capitalism in Modern Turkey: The Case of Konya*, Ankara: ODTÜ Doktora Tezi.
- Doğan, Ali Ekber (2007) *Eğreti Kamusalık -Kayseri Örneğinde İslamcı Belediyecilik-*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Doğan, Ali Ekber (2011) “1994’ten Bugüne Neoliberal İslamcı Belediyecilikte Süreklilik ve Değişimler”, *Praksis Dergisi*, (s. 55–77), Sayı: 26.
- Kurtoğlu, Ayça (1998) *Local Politics and Social Networks in Urban Turkey The Case of Hemşehrilik in The Keçiören*, Ankara: ODTÜ Doktora Tezi.
- Saraçoğlu, Cenk (2011) “İslami-Muhafazakâr Milliyetçiliğin Millet Tasarımı: AKP Döneminde Kürt Politikası”, *Praksis Dergisi*, (s. 31–54), Sayı: 26.
- Tuğal, Cihan (2010) *Pasif Devrim -İslami Muhalefetin Düzenle Bütünleşmesi-*, çev: Ferit Burak Aydar, İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Ünsaldı, Levent (2011) *Bir Ekonomizm Eleştirisi -Türkiye’de Kalkınma Fikri-*, Ankara: Özgür Üniversite Kitaplığı.